

ЮРИДИКО-ЛІНГВІСТИЧНА ТЕОРІЯ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ПРАВНИЧОЇ НАУКИ: ПРОПЕДЕВТИЧНИЙ АСПЕКТ

Мінченко О.В.,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

Мінченко О.В., Юридико-лінгвістична теорія як складова загальнотеоретичної правничої науки: пропедевтичний аспект

Стаття присвячена тематиці застосування положень та висновків юридичної лінгвістики у царині права. Метою дослідження є акцентування уваги вчених-правників на необхідності розгляду юридико-лінгвістичної теорії як складової загальнотеоретичної правничої науки.

Відзначається, що у дослідженнях вітчизняних науковців зв'язок права та мови переважно висвітлюється через акцентування уваги на одному з аспектів: або правові засади функціонування мови, або лінгвістичні особливості терміносистеми справа. Наголошується, що юридико-лінгвістична теорія (як і юридична лінгвістика) передбачає не два предмети пізнання з акцентом на одному з них, а двоєдиний предмет – мову і право; символічну природу права.

Наводяться та аналізуються фактори які вплинули на генезу та розвиток юридико-лінгвістичної теорії як складової сучасного правознавства. *По-перше*, це глобалізаційні та інтеграційні процеси, які передбачають необхідність гармонізації нормативного регулювання, правильність перекладу легітимованих правил поведінки на відповідну мову тощо. *По-друге*, це запозичення іноземних концептів у національну систему права, що також обумовлює потребу адекватного розуміння їх змісту, позначуваних терміном явищ. Частково у цьому контексті відзначається і міждисциплінарність сучасного знання (процеси інтеграції і диференціації знань, є чинником міждисциплінарних запозичень понять і категорій). *По-друге*, це «лінгвістичний поворот», що ознаменував відмову від превалювання метафізики свідомості та інтенцію мислителів на мовній квінтесенції *cogito*. Мова почала сприйматися як підґрунтя когнітивної діяльності, мислення; увага вчених змістилась на гносеологію смислів та значень.

Підсумовується, що відповідаючи на виклики суспільства, починаючи з другої половини ХХ століття концептуально оформлюється нова сфера міждисциплінарних досліджень – юридична лінгвістика. Ця міждисциплінарна галузь має важливе значення саме у царині права, виходячи з соціокультурної сутності цього регулятора суспільних відносин. Мова, як і право, будучи елементом культури відповідного суспільства, впливають на сприйняття соціальних цінностей, їх формування. В умовах глобалізації значна частина правових явищ і процесів може бути пізнана саме через використання гносеологічного інструментарію юридичної лінгвістики.

Ключові слова: верховенство права, глокалізація, лінгвістичний поворот, правова визначеність, юридична лінгвістика.

Minchenko O.V., Legal and linguistic theory as a component of general and theoretical legal science: propedeutic aspect

The article is devoted to the topic of application of provisions and conclusions of legal linguistics in the field of law. The purpose of the study is to focus the attention of legal scholars on the necessity to consider legal and linguistic theory as a component of general and theoretical legal science.

It is drawn attention that in the research of domestic scholars the connection between law and language is mainly highlighted by focusing on one of the aspects: either the legal basis of language functioning, or the linguistic features of law terminology system. It is emphasized that legal and linguistic theory (as well as legal linguistics) provides not two subjects of knowledge with an emphasis on one of them, but it is a dual subject – language and law; symbolic nature of law.

The factors that influenced the genesis and development of legal and linguistic theory as a component of modern jurisprudence are presented and analyzed. First, it is globalization and integration processes, providing for the necessity to harmonize regulations, the correct translation of legitimate rules of conduct into the appropriate lan-

guage, etc. Secondly, it is the borrowing of foreign concepts into the national legal system, which also stipulates an adequate understanding of their content, and phenomena denoted by the term. Partly in this context, the interdisciplinarity of modern knowledge is noted (processes of integration and differentiation of knowledge, is a factor in the interdisciplinary borrowing of concepts and categories). Secondly, it is a «linguistic turn» that marked the rejection of the prevalence of the metaphysics of consciousness and the intention of thinkers on the linguistic quintessence of cogito. Language began to be perceived as the basis of cognitive activity, thinking; the attention of scientists has shifted to the epistemology of senses and meanings.

It is concluded that in response to the challenges of society, since the second half of the twentieth century, a new field of interdisciplinary research – legal linguistics – has been conceptualized. This interdisciplinary field is crucial in the field of law, based on the social and cultural essence of this regulator of social relations. Language, as well as law, being an element of the culture of the society, influence the perception of social values, their formation. In the context of globalization, a significant part of legal phenomena and processes can be known precisely by means of the use of epistemological tools of legal linguistics.

Key words: rule of law, glocalization, linguistic turn, legal certainty, legal linguistics.

Постановка проблеми. Здобувши незалежність, Україна обрала для себе європейський напрям розвитку. Реалізація обраного вектору обумовила необхідність проведення кардинального реформування різних сфер державного управління, що спричинило потребу проведення і реформ у царині права. Важливу роль у цих процесах мала відіграти правнича наука. До вказаного часу правознавство виходило з нормативістської концепції розуміння права, за якого як право сприймалися офіційні веління органів публічної влади, а людина (з властивими їй правами та основоположними свободами) не розглядалась як основна соціальна цінність; натомість, як цінність сприймалось «світле майбутнє», «інтереси колективу» тощо.

Транзитивний стан української державності вимагав залучення до правознавства нового концептуально розуміння права, що відповідало б викликам сучасності. Зміни, що відбуваються в соціумі починаючи з другої половини ХХ століття, не могли не позначитися на царині права. Концептуально оформилися комунікативна теорія права, формується юридико-лінгвістична теорія та ін. Епоха постмодерна поставила перед правничою наукою нові завдання. До терміносистеми гуманітарної сфери знань було залучено серед інших і такі поняття як «дискурс», «мовленнєвий акт», «комунікативна дія», «мова права», «семіотика права» тощо. Фактично усі соціальні явища набули нових конотацій через парадигму постмодерну.

У царині права постали питання інтерпретації права, зокрема, у контексті розв'язання проблеми зв'язку права та тексту: чи є текст виключною формою права? Чи існує право поза текстом? Якою є символічна природа права? Що є предметом семіотики права?

Відповіді на ці та подібні питання обумовили появу міждисциплінарних досліджень на межі права, лінгвістики, філософії, психології, соціології. Починаючи з кінця ХХ століття ці дослідження оформлюються в окрему сферу – юридичну лінгвістику, основні положення та висновки якої є основою нового розуміння права як засобу регулювання мовленнєвих актів, нової інтерпретації правових явищ і процесів.

Зважаючи на означене, юридико-лінгвістична теорія може бути відповіддю на виклики сучасності у контексті подальшого розвитку права, посилення його регулятивних можливостей.

Стан опрацювання проблеми. Появу юридичної лінгвістики зазвичай пов'язують з іменем німецького вченого Адальбертом Подলেখом, зокрема, з публікацією у 1976 році його праці «Юридична лінгвістика» [1]. Водночас, слід відзначити, що мовою оригіналу дослідження вченого має назву «Rechtlinguistik», адекватним перекладом якої є правнича лінгвістика. Однак, ми послуговуємось усталеним в правничій літературі перекладом саме як «Юридична лінгвістика», хоча погоджуємось щодо доцільності використання терміно-поняття «правнича лінгвістика». На думку А. Подলেখа, юридична лінгвістика являє собою систему засобів та результатів досліджень у міжгалузевій сфері, предметом якої є взаємозв'язок мови та права (у контексті сучасних досягнень лінгвознавства) [1].

Слід акцентувати увагу на тому, що юридична лінгвістика або юридико-лінгвістична теорія як складова правознавства на сьогодні не стала предметом пізнання вітчизняною правничою наукою. Водночас, можна виокремити низку наукових робіт вітчизняних вчених, у яких піднімаються окремі питання окресленої проблематики. До таких праць слід віднести наукові розробки таких науковців як: Н. Артикуца (мова права і юридична термінологія), О. Балинська (семіотика права), Д. Бочаров (інтерпретація юридичних текстів через різні дискурси; основи семіотики та права), Т. Дудаш (юридична герменевтика та правова аргументація), С. Зархіна (взаємозв'язок філософії мови та права, право як лінгвістична конструкція), Д. Кучеренко (поняття та правові терміни як методологічна складова сучасного правознавства), О. Павлишин (семіотика

права), Ю. Прадід, Н. (пропедевтичні засади юридичної лінгвістики), Сатохіна (когнітивізм та нонкогнітивізм права; правова герменевтика) та інші.

Найбільш системно до проблематики юридичної лінгвістики підійшов Ю. Прадід, підготувавши низку праць на цю тематику [2-6], водночас, слід відзначити, що інтенція українського мовознавця зосереджена на лінгвістичних аспектах права.

Загалом аналіз праць вітчизняних науковців щодо предмету нашого пізнання дозволяє зробити висновок, що вчені-правники, висвітлюючи зв'язок права та мови акцентують увагу на законодавчому регулюванні статусу мов, а вчені-мовознавці на лінгвістичних особливостях терміносистеми, що використовується у царині права. Однак, юридико-лінгвістична теорія (як і юридична лінгвістика) передбачає не два предмети пізнання з акцентом на одному з них, а двоєдиний предмет – мова і право; символічна природа права.

Наведене визначає **і мету статті**: привернути увагу вчених-правників на необхідності розгляду юридико-лінгвістичної теорії як складової загальнотеоретичної правничої науки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури на тематику юридичної лінгвістики дозволяє виокремити фактори, які вплинули на генезу та розвиток юридико-лінгвістичної теорії.

По-перше, одним з таких чинників слід відзначити глобалізаційні та інтеграційні процеси. Відзначимо, що доволі правильно відзначають науковці, що глобалізація супроводжується іншим процесом – глокалізацією. Як вказує з цього приводу М. Осійчук «чим сильніший процес глобалізації, тим більш затребуваною стає локальна специфіка, яка, впливаючи на сам процес глобалізації, трансформує його, формуючи процес *глокалізації*» [7]

Означені процеси виявили серед іншого плюралізм цінностей, культур, засобів регулювання суспільних відносин та ін. Оскільки у сучасному суспільстві основним засобом забезпечення правопорядку в соціумі є право, то і міжнародні відносини регулюються за допомогою норм міжнародного права. У цьому випадку виникає проблематика розуміння змісту легітимованих правил поведінки для їх імплементації, що спричиняє питання мови. Так, наприклад, розглядаючи справи, Європейський суд з прав людини відносно часто вдається до тлумачення різних варіантів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (маємо на увазі співставлення означеного міжнародного договору англійською та французькою мовами). У справі «Німієц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) вказаний Суд аналізував використання одного з термінів, використаних у ст. 8 Конвенції: що стосується слова «home», використаного в англійському варіанті Конвенції (ст. 8), то у деяких Договірних державах, зокрема Німеччині, воно інтерпретується таким чином, що поширюється на службові приміщення. Таке тлумачення повністю співзвучне французькому тексту, оскільки слово «domicile» має ширший зміст, ніж слово «home», і може поширюватися, наприклад, на діловий офіс [8]. Нагадаємо, що мова йшла про обшук у офісі адвоката. Адвокат скаржився на порушення державою ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у контексті порушення права на приватність та права на житло. Додамо, що українське законодавство не розглядає як «житло» ні службове приміщення, ні офіс адвоката (водночас, слід пам'ятати про практику Європейського суду з прав людини як джерело національного права).

Відтак, глобалізація та інтеграція стали факторами необхідності гармонізації нормативного регулювання, правильності перекладу легітимованих правил поведінки на відповідну мову тощо.

По-друге, запозичення іноземних концептів у національну систему права. Так, для прикладу згадаємо верховенство права, яке є надбанням англійської правової традиції та було відображено у Конституції України, а протягом останніх десяти років і в низці законів, у тому числі й кодифікованих. До недавнього часу (а інколи ще і сьогодні) в наукових публікаціях (як і в навчальній літературі) поняття «rule of law» характеризувалось через верховенство закону, верховенство правового закону, що абсолютно спотворювало сутність явища, позначуваного терміном «rule of law». Доволі системно і чітко це описано у монографії С. Головатого «Верховенство права» [9].

У цьому ж контексті можна згадати і пропозицію С. Головатого замінити термін «права людини» на «людські права», як адекватного перекладу англійського поняття «human rights». «Попри те, що, як і поняття «права людини», вислів «людські права» є двослівним, він виступає самостійною семантичною одиницею, не є складеним поняттям, а є нерозкладним і таким, що робить наголос на *людськості* прав, а не на тому, *хто* є носієм прав. На відміну від цього, усталений вислів «права людини» є складеним поняттям, що містить два елементи ... У цій якості він *volens nolens* спрямовує думання (вказує) на *адресата* прав, а не на їхню *природу* (характер їх походження). ...За такої конструкції не потрібно додаткових зусиль мозку, щоб, глянувши на формулу «права людини», відразу ж зробити висновок про те, що йдеться про *права*, які *надано людині*, а не комусь (чому) іншому...» [10, с. 8].

Ураховуючи означене вище, слід погодитись і з висновком Варгою Чаба, угорським вченим: «Крім очевидного прояву правових категорій у формі мовних понять протягом століть не виникало питання про те,

що в самому цьому зв'язку криється одвічна проблема філософії права, пов'язана з сутністю права, осмисленням його природи і механізму його дії. Інакше сказати, цей зв'язок, зокрема, є ключем до онтології та епістемології права» [11, с. 195].

Наведений аспект зв'язку права та мови, пов'язаний з необхідністю узгодження правил поведінки в межах різних правових культур став одним з важливих факторів виникнення юридичної лінгвістики. Особливо важливою є ця проблематика в межах Європейського Союзу, у якому нині використовується 24 мови як офіційні. При цьому, пізнавальним у контексті юридичної лінгвістики є використання Європейським Союзом як офіційної ірландської мови, що відбулось не так давно і пов'язане з відсутністю достатньої кількості кваліфікованих перекладачів [12].

Частково у означеному аспекті варто згадати і міждисциплінарність сучасного знання. Процеси інтеграції і диференціації знань, є чинником міждисциплінарних запозичень понять і категорій. Особливою специфікою у цьому контексті володіє саме царина права, у якій важливими є здобутки психологічних наук (згадаємо значимість психологічної школи права, правового менталітету), соціологічної науки (відзначимо сформованість та актуальність соціологічного типу розуміння права), медичної та психіатричної наук (окремі аспекти слідоутворення, питання можливості/неможливості притягнення до юридичної відповідальності), політології (державне управління та його правове регулювання) та ін. І саме лінгвістичними засобами необхідно імплементувати знання вказаних наук у сферу права, урахувавши, що правила поведінки мають бути доступні до сприйняття людиною без спеціальних знань. Інакше ці правила не можуть бути адекватно сприйняті та імплементовані. Згадаємо у цьому аспекті таку вимогу до нормативно-правового регулювання як юридична визначеність. «Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі у практиці» [13] – наголосив Конституційний Суд України у справі про постійне користування земельними ділянками.

Додамо, що у окремій думці до одного з рішень органу конституційного контролю в Україні суддя Конституційного Суду України І. Сліденко відзначив: «Правова визначеність однаково характерна і для системи, що застосовує квазінорми гірі, і для так званого «радянського права», і для біблейських заповідей, і для звичаєвих систем екваторіальної Африки» [14].

По-третє, таким фактором став «лінгвістичний поворот». Відмова від превалювання метафізики свідомості та інтенція мислителів на мовній квінтесенції *cogito*, що відбулася наприкінці першої половини – початку другої половини ХХ століття, не могла не позначитися на світоглядній складовій людського мислення та стала складовою характерною рисою епохи постмодерну. Мова починає сприйматися як підґрунтя когнітивної діяльності, мислення тощо. Увага вчених переміщується на гносеологію смислів та значень.

Характеризуючи значення «лінгвістичного повороту», Л. Мозговий, В. Слабоуз і І. Сущенко дійшли висновку, що «лінгвістичний поворот можна прирівняти за значимістю своїх домагань і отриманих результатів, мабуть, лише до картезіанського повороту Нового часу в його філософському застосуванні або коперніканського повороту в науці... «лінгвістичний поворот» є таким собі центром біфуркації усталеної системи існуючих парадигматичних установлень» [15, с. 12-13].

З наведеною тезою важко не погодитись, виходячи з сучасних досягнень лінгвістики, з того важливого значення, яке має мова у формуванні світоглядної складової. У цьому контексті не можна не згадати і гіпотезу Сепіра-Ворфа, яка саме і доводить вплив мови на мислення, визначає мову як фактор відповідного способу мислення.

Зважаючи на означене, не можна не відзначити те, що мову доцільно розглядати і як один з чинників релятивізму в праві. Мова, як і право, будучи елементом культури відповідного суспільства, впливають на сприйняття соціальних цінностей, їх формування. Додамо, що представники історичної школи права уже давно помітили зв'язок права та мови. Такий зв'язок відзначав і український правник С. Дністрянський, зазначаючи: «Натомість народ мусить мати свою питому культуру, яка йому дає якраз характер народу» [16, с. 30]. А структурними елементами цієї культури є, на думку С. Дністрянського, народна мова, інші культурні складові, «споріднені звичаї та обичаї» [16, с. 30-31].

Наведені фактори обумовили формування юридичної лінгвістики. Ця міждисциплінарна галузь має важливе значення саме у царині права, виходячи з соціокультурної сутності цього регулятора суспільних відносин. На сьогодні, в умовах глобалізації значна частина правових явищ і процесів може бути пізнана саме через використання гносеологічного інструментарію юридичної лінгвістики.

Висновки. Таким чином, відповідаючи на виклики суспільства, починаючи з другої половини ХХ століття починає концептуально оформлюватися нова сфера міждисциплінарних досліджень – юридична лінгві-

стика. Основні положення та висновки юридичної лінгвістики визначають і тенденції функціонування правових явищ, визначаючи можливі напрями їх розвитку. Саме тому юридико-лінгвістична теорія має стати складовою сучасного правознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Podlech Adalbert: Rechtslinguistik. In: D. Grimm (Hg.): Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften. Band 2. München: Beck 1976. p. 105–116.
2. Прадід Ю. Ф. Методологія юридичної лінгвістики. *Науковий вісник Наці-ональної академії внутрішніх справ України*. 2001. № 5. С. 328-331.
3. Прадід Ю. Ф. Становлення юридичної лінгвістики як окремої науки в Україні (короткий огляд). *Юридична лінгвістика*: темат. бібліограф. довідник / [уклад. Ю. Ф. Прадід]. Сімферополь, 2003. С. 3-10.
4. Прадід Ю. Ф. Юридико-лінгвістичні проблеми в дисертаційних дослідженнях українських учених-правознавців. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2004. Вип. 5. С. 167-180.
5. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31-37.
6. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика як наука і навчальна дисципліна. *Право України*. 2002. № 7. С. 102-106.
7. Осійчук М.С. Глокалізація як чинник модернізації державного управління. URL <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10omsmdu.pdf>
8. Case of Niemietz v. Germany, Application no 72/1991/324/396, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 December 1992. URL <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887>
9. Головатий С.П. Верховенство права. У 3-х книгах. Київ: «Фенікс», 2006. 1730 с..
10. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ, Дух і літера, 2016. 760 с.
11. Варга Чаба. Загадка права и правового мышления / Пер. с англ. и венгр.; Сост. и науч. ред. М.В. Антонова. СПб.: ИД «Алеф-Пресс», 2015. 395 с.
12. Офіційні мови Європейського Союзу. URL https://uk.wikipedia.org/wiki/Офіційні_мови_Європейського_Союзу
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 <http://www.ccu.gov.ua/docs/516>
14. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу сьомого частини дев'ятої статті 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (справа про припинення виплати допомоги при народженні дитини) від 8 червня 2016 року № 3-рп/2016 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/na03d710-16/paran3#n3>
15. Mozhovyi L., Slabouz V., Sushchenko I. The Linguistic Turn and its Role for Philosophy and Linguistics at the end of the 20th – the Beginning of the 21st Century. *Вісник Донбаського державного педагогічного університету*. 2019. № 2 (11). С. 6-14.
16. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Прага: Наклад Українського університету в Празі. Друк державної друкарні в Празі, 1923. Т. 1. 400 с.